

Ország, város...

(Helynév-játék a Káli- és a Tapolcai-medencékben)

Ez még akkor történt, mikor a hangok hallhatóak (nem „hallhatóak”), a tyúkgombák ehetőek (nem „ehetőek”), a forrásvizek ihatóak (nem „ihatóak”) voltak, és a községi térképtábla nem „megrendelésre került”, hanem megrendelték – nevezetesen az önkormányzat rendelte meg tőlünk –, a Kőtengerben pedig nem motoros fűkaszák, hanem birkák legelésztek. A meteorológus megjósolta, hogy „a nappali felmelegedés fokozódik”, és az itt nyaraló nyelvész professzor is fölsóhajtott: „Ma megint dög meleg lesz”. A salgföldi juhász, akinek a felesége akkor már az ebédet hozta, megjegyezte: „Na, má kisül a béka szeme a víz alatt es!” – mire az asszony azt felelte: „No ’iszen, ha le nem húnnya!” Estére aztán föltámadt az a híres főszél, amiről Cholnoky Jenő tízoldalas értekezést írt¹, Mariska néni viszont így foglalta össze: „Ez a föjjuúru jövő szél olyan büszkén pöszmörög”.

Szóval, akkor rendelték meg tőlünk az első nagy méretű, tájékoztató településtérképet. Ezt aztán hamarosan újabb megrendelések követték, és húsz év alatt eddig harminchat Balaton-felvidéki település térképét festhettük meg (a fémgyűjtögető életmódot folytató Mágneses Kolompár szemében nemesfémnek számító alumínium lemezre, víz- és fényálló zománccfestéssel) családi vállalkozásban.² Közöttük néhány község és két város összevont falvait és néhány elpusztult falu emlékeit is tekintetbe véve, ez valójában még több települést jelentett: éppen elegendőt ahhoz, hogy munka közben a helyneveket tanulmányozhassuk. Alaptérképet egy-egy önkormányzattól vagy körjegyzőségtől kaptunk: ezek vagy településrendezési tervek, vagy földhivatali nyilvántartások, vagy idegenforgalmi kiadványok forgalomban lévő mellékletei voltak, amelyeket megrendelőink mérvadónak (vagy jobb híján elfogadhatónak) tekintettek. Mi pedig nekiláttunk a térség helynévanyagának a szakirodalmát is tanulmányozni. Az sem volt már teljesen ismeretlen előttünk, de főleg ismerős volt ez a vidék a maga valóságában, a saját „adatközlőink” nyelvtudományával és névadó hajlandóságával. Egykor magunk választotta, szűkebb pátriánkat – amelynél elbűvölőbbet álmodni sem mertünk – az 1980-as évek óta gyalogosan vagy kerékpárral, de legtöbbször lóháton, gyermekeinkkel együtt, számtalanszor bejártuk. Egyik keresztfiunk motoros paplanernyőjének hála, néhány alkalmunk nyílt azt madártávlatból is megcsodálni.³

Nemcsak helyneveket, hanem hozzájuk kapcsolódó szólásokat, falucsúfolókat, ragadványneveket és más nyelvi leleményeket, „népénekeket” és helyi „híres embereket” is gyűjtögetni kezdtünk.⁴

A tájjal együtt elbűvölt a benne élők nyelvének varázsa is. Valósággal lenyűgöztek az olyan helynevek (mint Gidina, Ederc, Körmic, vagy Tobán), amelyek jelentése és eredete előttünk titok volt, és némelyiké az is maradt. De ízlelgettük az olyan (jóllehet nemcsak ezen a tájon ismeretes) tájszavakat is, amelyekre addig csak „bámultunk, mint keszi mester a búcsús népekre”. Olyanokat, mint a pálinkafőzdet jelentő kukolla (amelyben függőleges hely szűkében ugyanúgy csak „kukolni”, azaz guggolni lehet, ahogy az egyik helyi nevezetesség, a bányatavakban fürdő lányokat leső „kékkúti szatír”, a Kukkoló is kukkolt), a bazalttufa málladékát jelentő hopogakó (és az ilyen kő szentbékáli bányagödörrel jelölő Hopoka), a felszín lepusztulását túlélő, keményebb kőrészt jelentő köbör (és annak egyik jellegzetes példája, a kővágóörsi Felső Kőhát, más néven Kűbör vagy Gűbör), a befüvesedett vakondtúrásokkal teli gyeper jelölő Honcsokos, a latin „pascuum”-ot magyarító, legelőt (vagy legelőért fizetett bért) jelentő páskum vagy páskom és az olvadáskor előntött területet jelölő Lippa vagy Vizhorta. Elbűvölt, hogy a Rendesi hegy melletti katlanban összefutó, két völgy találkozási pontját Gugyornak hívják, hogy a kukorica csuhéjához hasonló levelű sás neve errefelé csuhu, hogy aki nagyon igyekszik, az györtet, vagy ha lót-fut, akkor

eger (ahogy az Eger-víz a Bakonyaljától a Balatonig). Élveztük, hogy a Lábdihegy név mögött nem a hegy „lábát”, hanem a Lád nemzetséget, Szentbékállán (másképpen Szent Békállán vagy Szentbékállon) nem szentéletű békákat, hanem Szent Benedeket kell keresnünk, hogy a tapolcai és balatonrendesi Náci-dombok, a taliándörögdi Nyilas-kút, a gógánfai Nyilasok és a kővágóörsi Szálasi helynevek által kelthető képzeteket hiba lenne az 1940-es évekhez társítani: előbbiek minden kétséget kizáróan valamilyen Ignác személynevére, az utóbbiak pedig az erdőművelésre (egyenes alakú nyiladéokra és szálerdőre) engednek következtetni. Értékeljük az olyan névmagyarázásokat is, mint a Badacsony hegy mögötti Korkovány (vagy Korkován) esetében az állítólagos német „Gar ka’ Wein” vagy „Gurkenwein” és a tapolcai Sebron (vagy Sevron) esetében a borkereskedő Leszner család egyik tagjának bécsi felesége által kifejezett ámulat: „Ach, wie Schönbrunn!” És tetszett az a szellemesség is, amivel a hitvány talajú, mészköves Mogyorós (ám helyi kiejtéssel Magyarós) dombot az első világháború olasz frontját megjárt tapolcaiak kezdték Doberdónak nevezni, a terméketlen földet a köveskáliai kenyérszalasztónak, a zsákutcákat Kisapátiban, Kővágóörsön és Tótiban is kutyaszorítottónak, a köveskáli italboltot Bömböldének és Apák boltjának, a henyeit Takarékpénztárnak, a tapolcai (évek óta nem működő) földalatti vécét Metrónak, a meddőség ellen küzdő Pannon Reprodukciós Intézetet pedig Gyerekcsinálónak hívják.

Munkánk során – hegyek és völgyek, erdők és mezők, árkok és barlangok, tavak és patakok megjelölése mellett – hatszázhuszonöt utca- és dűlőnevet kellett zománcfestékekkel leírunk. A legalább százötven féle természetrajzi – felerészben helyismereti – vonatkozású név a legfőbb nyolcvanöt féle híres emberrel szemben ugyan abszolút többséget élvezett, de az utóbbiak összesen több, mint kétszázhatvanszor, míg az előbbiek csak kétszázöttször fordultak elő. A maradékon osztoztak azok az utcák-terek, amelyek neveiket egy-egy még működő – vagy csak nemrég megszüntetett – létesítménynek (iskola, posta, vasút, templom, temető), esetleg már csak emlékezetes, egykori nevezetességnek (malom, fazekasműhely, kolostor) köszönhették, s amelyek képzelt vagy nem természeti lényeket (sellő, angyal), illetve elvont fogalmakat (majális, sport) idéztek. Fő utca – illetve tér – ugyanannyi volt (öt), amennyi Alkotmány, Hősök tere pedig mindössze kettő. A fogalmak élén az Ifjúság és a Béke állt: hét-hét utcával. A „Tanácsköztársaság”, a „Felszabadulás” és a „Vöröscsillag” utcákat itt már átkeresztelték, viszont volt három Szabadság, két Úttörő, valamint egy-egy Néphadsereg, Május 1 („1890 óta a munkásosztály nemzetközi szolidaritásának ünnepe”) és Szeptember 4 („1930: a magyar munkásság legnagyobb megmozdulása”), de nem volt egyetlen egy „Március 15” vagy „Október 23” sem.⁵

Azt, hogy belterületen utcát, „hivatalosan” kiról-miről, mikor és miért neveztek el, legtöbbször ugyanúgy nem volt nehéz elképzelni, mint a névadókat, akik hol helyi, hol nemzeti hagyományokat, hol tágabb és szűkebb pátriájuktól egyaránt idegen (párt)utasításokat követhettek. Abból, hogy hol és hányszor neveztek el utcát valakiről vagy valamiről, egy térség műveltségének a térképe is kirajzolódott. Gyakran nem teljesen egyértelmű, hogy például egy Szent István völgyi utca névadójának maga Szent István vagy a róla régebben elnevezett völgy tekintendő-e, és csak sejteni lehet, hogy egy Zrínyi utca vajon Ilonáról vagy valamelyik Miklósról van-e elnevezve, hogy egy Rózsa utca vajon egy virágnak állít-e emléket, vagy (főleg ott, ahol a környékén sincs rózsza) a „munkásmozgalom” Ferenc nevű áldozatának, és hogy egy Szilágyi utca a levelét megírta Erzsébetnek, esetleg apjának, Mihálynak a nevét viseli-e, vagy netalán azét a Józsefét, aki 1947 és 1949 között az MKP karhatalmi osztályának volt a vezetője. Ezt az utóbbi feltevést a munkásmozgalmi névjegyzék terjedelme sajnálatosan megalapozta: tizenkilenc utca-névadó „érdemeit” a munkásmozgalmi lexikonból olvashatták ki.

A „hivatalos” névadás buktatóit a saját lakcímünk is szemléltette. Hogy (erdő művelési ágba sorolt területen álló és csak úttalan földutakon közelíthető, „pince” megjelölésű) otthonunkat lakóépületté minősíthetjük, az „illetékes hatóság” az addigi helyrajzi szám mellett köteles volt bennünket egy utcanévvel is ellátni, és a „Körmic dűlő” elnevezést választotta. Jóllehet Körmicnek eladdig csak az alattunk, a Berger-szőlőktől délnyugatra húzódó völgyet hívták, és a mi dombunk a régi kataszteri térképeken

mint Kis-Szilvádi (vagy Szivádi-) hegy, a szájhagyományban pedig mint Ebédleső szerepel.⁶ Ez utóbbi a környékbeli dombok egyik gyakori (Diszelben, Káptalantótiban és Kővágóörsön is megtalálható) elnevezéseként utal arra, hogy a szőlő-, birka- vagy marhapasztorok honnan lesték, hozzák-e már nekik a faluból az ebédet. A „hivatalos” elnevezések máskor a térképészek vagy más, nyomdafestéken nevelt tudósok beavatkozásáról árulkodnak. Cholnoky Jenő szerint a tapolcai Véndek- (vagy Vindek-) hegy valójában „vén dög” („vín deg”), de végül még Vendégi-hegy is lett belőle. A salzföldi Tingó-dombot is állítólag a térképészek keresztelték át Fingó-dombról 1925-ben, ami annál is valószínűbb, mert olyan (másik nevén Döglesztő) Sáskán is van, Balatonhenye, Monostorapáti, Mindszentkál és Taliándörögd határában pedig egy-egy hasonlóan meredek úton megközelíthető – tisztesség ne essék szólván – Lófingató(-domb), sőt, az utóbbi határban egy Fingó-kút is, amelynek állítólag a vize fejt ki az erőltetett menethez hasonló hatásokat. Sáskán egy régi mészégetőnek a környezetéből hirtelen kiemelkedő dombját hívják – nemes egyszerűséggel – Disznószarhegynek, Gyulakeszin pedig egy Basztikuli-főd nevű szőlőbirtok árulkodik arról, hogy egykori tulajdonosának mi lehetett a ragadványnevet adó szavajárása – de ilyen nevektől az érzékenyebb lelkű turistákat a térképek igyekeznek megkímélni. (Ahogy a tapolcai útikalauzok sem dicsekednek azzal: a városról a szomszéd falvakban egykor úgy vélekedtek, hogy „Riska-roska Raposka, kurvakergető Tapolca”.)

Rá kellett jönnünk, hogy a névanyagban való eligazodást a térképeken elírások, a szakirodalomban ellentmondások, a szájhagyományban elszólások és elhallások nehezítik. Egyébként mind a három hasonlóképpen működik: a térképészek más térképészekre, a szaktudósok más szaktudósokra, a Mariska nénik pedig más Mariska nénikre hagyatkoznak. Nemcsak a tájékozatlanság, de olykor a túlzott tájékozottság is adhat okot félreértésre. Ugyanannak lehet egyszerre több, vagy az idővel változó neve, ahogy a Kál-völgy (másképpen Káli-, Kállai- vagy Köveskállai-medence) elpusztult falvai közül Töttöskál hol Töttöskál, hol meg Töttéskál néven bukkan elő, Mindszentkál hol Mencenkála, hol Mindszentkál vagy Kisfaludmindszentkál, Kékkút pedig Kétkút, Kíkkut, Kékút és (a török-terek hangváltozatokra emlékeztetve) Kőkút. Ábrahámhegy 1217-ben Villa Abram, 1329-ben Abraam, 1531-ben Zentabraham, 1604-ben Abram feöldeo, 1634-ben Pusztáábrahám, 1707-ben Abrahány pusztá, 1808-ban Ábrahámshzeg, 1851-ben Salföldábrahám, 1902-ben Ábrahám szőlőhegy, (amelynek nyugati része Salföld-Ábrahám, a keleti Rendes-Ábrahám), 1950-től egészen 1977-ig pedig Balatonrendes. (Mellesleg, Köveskálon is van egy Ábrahám-táj – másképpen Ábrahám fája – nevű határrész.) Salföld is volt már Safőd, Saföde és Alsó-Kőkút.

Erről Pesty Frigyesnél azt olvastuk, hogy valamikor „öserdőkkel borított volt”, ezért „Havasalföldnek nevezték”, csak az első négy betű később lemaradt, ezzel szemben a Veszprém Megye Helytörténeti Lexikonában⁷ található „filii Sol nobiles de Kukuth” (1338) és „Saul de Kwkuch” (1385) forrásadatok Laci bácsit látszottak igazolni, aki két korsó sör között, forrásadatok nélkül is megmondta, hogy a falu a nevét Sal ispánról kapta. A balatonrendesi Lapi-fődek és Lapi-dűlő előnevét Pesty szerint az indokolja, hogy környezetük „ingoványos rét, ahol a marha egészen elsüllyedt”. Ugyanakkor az onnan legalább huszonöt kilométerre, Balatonederics határában lévő Lapi-rétek elnevezését a VMFN⁸ adatközlője Lapi nevű, egykori birtokosoknak tulajdonítja, a térség számos lap vagy lapi elemet tartalmazó helyneve viszont mindössze azok lapos, sík mivoltára utal.

A névanyagot önkéntelenül is próbáltuk osztályozni. „Ország-várost” játszó, a húsz év során fölcseperedő (és a térképfestésben egyre többet segítő) családtagjaink különösen a „hegy”, „víz”, „növény”, „állat” és „híres ember” fogalomkörökben hasznosítható nevek bőségét értékelték, de ezek egyikébe sem sorolható neveket is méltányoltak. Többféle osztályozással próbálkoztunk. A legkézenfekvőbb kategóriának a „természeti csodák” (hegyek, völgyek, barlangok, kőzetek, álló- és folyóvizek, erdők, mezők, vadak) világa kínálkozott, de bőséges volt a gazdálkodással (földműveléssel, állattartással) és a történelmi múlt emlékeivel (hiedelmekkel, mendemondákkal) kapcsolatos nevek választéka is. Számos elnevezés

a dolgos hétköznapokra (a tapolcai Borhordó út például annak rendeltetésére, a borkereskedelemben betöltött szerepére), foglalkozásokra (mint a zalalahápi Gelencsér-gödri, ahonnan fazekasok hordták az agyagot), eszközökre (mint a káptalantóti Ágyus-vágó a seregélyriasztó karbidágyúra), „létesítményekre” (mint a lesenceistvándi Malom alja), ismétlődő vagy rendkívüli eseményekre utalt (mint a Badacsony hegytől Diszel, majd Sáska irányába vezető Hadiút, illetőleg a szentbékáli Gatyaszalasztó (köz), ahol valaki – állítólag – egyszer gatyában szaladt el egy menyecs kétől), mások meg egy-egy személy- vagy ragadványnevet örökítettek meg (mint a főispán nevét őrző Tarányi-présház vagy az edercsi Urasszon-Kongó). Ezeket igyekeztünk az „ország-város” játék megszokott kategóriába gyömöszölni, de végül kialakítottuk annak egy olyan, helyi változatát, amelyben csak az általunk már föltérképezett – vagy legalább is föltérképezendő – települések bel- és külterületének helynevei, illetve „híres emberei” szerepelhettek. Ez még a legkisebb települések esetében is hetven-nyolcvan, a legnagyobbaknál két-háromszáz nevet jelentett, ám a játékszabályokat csak komoly engedmények árán határozhattuk meg. Egy-egy kétes hovatarozású fogalmat csak kellő indoklás után fogadtunk el, aki viszont a többieket meggyőzte, az még egy plusz pontot is kaphatott. Érdeemes volt hát „fölkészülni”.

Ország

Hogy a játéknak legalább a nevében ne kelljen változtatni, az „ország” fogalomkörébe soroltuk minden olyan, behatárolható hely vagy terület nevét, amely a „város” (vagy falu), a kihagyhatatlan „ház” (illetve rom, vagy előbb-utóbb úgyszólván azzá váló „létesítmény”), a „hegy” (illetve völgy, árok vagy barlang), a „víz”, a „növény”, az „állat” és a „híres ember” fogalmak egyikével sem volt társítható. Ebben a körben még így is százegynéhány helynév maradhatott. Mindenek előtt Magyarország mint egy szigligeti szőlőrésznek a neve, továbbá mint Hungária (a révfülöpi, régi magtár), valamint a Vatikán (mint Raposkán a templom mögötti, félköríves útszakasznak a neve), amivel kapcsolatban nem vitattuk, hogy az ország-e, vagy csak állam. De ide soroltatott a – legalább is látszólag – egy-egy „nemzet”-re vagy „nép”-re utaló Angluskert (a szigligeti Alkotóház kertje), a gyulakeszi Bulgárkert, a kékkúti Török-ódal, a káptalantóti Szlovák-fenyves és a lesenceistvándi Rác gyep, valamint a hegyesdi Svejcerok dűlőnév is (bár az utóbbi három ugyanúgy személynévből eredhet, ahogy a badacsonyi Dajcs-ház – más néven Egry József turistaház – egykor a Deutsch testvérek mézárszéke volt). „Ország” lett még a káptalantóti Hegymög (ahol a sok munkától „az ember nyig-nyög”), a kővágóörsi Kamonya („...mind a lányom vagyona”), a köveskáli Nyalókert (borkóstoló), a diszeli Gátorja (vagy Gátorgya, mint a falu eleje, „gádora”), a tapolcai Pinzes-rét (ahol valaha egyesek szerint kerek kavicsok voltak, mások szerint csak „pinzfű” vagyis „csöröfű” termett, megint mások szerint viszont jó széna, amit a veszprémi püspök drága pénzért adott el) és a szentbékáli Csipkés (ami ugyan egyesek szerint „csipkerózsával benőtt” területet jelentene, de mivel egyébként a vadrózsára nem azt mondják, hogy „csipke(bokor)”, hanem hogy bicske, mi inkább azt a két magyarzatot fogadtuk el, hogy onnan „a köveket a tulajdonosok összecsipegették” és hogy „a szántó melletti parlagból a tulajdonosok évről-évre elcsipkedtek maguknak”). Sőt, „ország” lett a Tapolcán, Balatonhenyén és Kékkúton is megtalálható Haraszt, jóllehet annak „növény” hangzása van, de valójában kopár, mészköves birkalegelő. A szintén kékkúti és henyei Kütyü (egykor apró zsellérházak helye) a szó tájnyelvi „termésburok, hüvely” jelentése folytán ugyancsak lehetett volna „növény”, de az is lehet, hogy inkább „kátyu”, így hát maradt „ország”-nak. A raposkai Cicogó esetében az „állat” gyanúja merült fel, mert ott állítólag a bíbicek cicognak, viszont a Kisapáti és Nemesgulács közötti Cicogó (vizes terület) csak akkor cicog, ha járnak rajta. Az ide sorolt, ábrahámhegyi Hehülés (egykori nádas vonó, vagyis halászóhely) nevét alighanem a gerebenezést is jelentő héhelés egyik emlékezetes esetének köszönhetette, ahogy a gyermekeink által „a nagy szeppenés” néven emlegetett kőfejtő gödör sem árulta el, hogy ott melyikük, mikor és mitől volt megszeppenve. S végül, de nem utolsó sorban, „ország” minősítést kapott

a Szilvádi hegy északi lejtőjének a gyermekeink és barátaink által Újvilág néven megkülönböztetett része is (ahol az általuk alapított Forrás Egylet alapját képező Egyleti forrás fakad).

(Az Újvilággal ellentétben, a túlvilágot nem „ország”, hanem két „hegy”, pontosabban a kővágóörsi Ördög-szikla és a Kapolcson, Taliándörögdön és Sáskán is található Pokol-lik, valamint egy „víz”, a Diszel határában lévő Pokol-tó képviselte – tanúsítva, hogy a Mennyországot egészen másfelé kell keresnünk.)

Fölmerült továbbá az az ötlet, hogy Kisörspuszta, amely most éppen Ábrahámhegyhez van csatolva, szintén az „ország” kategóriában versenyezhesen, hiszen nemcsak saját címere, hanem még Himnusza és Olimpiája is van, tehát – ha olyat mondhatunk, hogy „Somogy-ország”, akkor – miért ne tekinthetnénk azt Kisörs-országnak?

Város

Aztán mégis megegyeztünk, hogy legyen inkább „város” (azaz falu). A Kisörs név egyébként az 1940-es években még Badacsonyörs népszerű elnevezése volt, amiről többek között Bernáth Aurél „Kisörsi táj” című festménye és Szabó Lőrinc „Kisörsi nádas” című verse is tanúskodik. A sokak által lesajnált Bugyberek pedig az értékteremtő kisközösség követendő példája: 1984-ben nemcsak az egykor Szent Anna tiszteletére, kőből épített haranglábat állították helyre és látták el haranggal, hanem azóta minden évben megtartják ott az Anna-napi búcsút, amelyet százak látogatnak, hasonlóan az augusztus 20 táján, ugyancsak huszonegynéhány éve ismétlődő, háromnapos Kisörsi Olimpiához. Minden versenyszám eredményhirdetésekor fölhangzik a közösen „komponált” kisörsi himnusz, és esténként élő dzsessz vagy magyar népzene szól. Az utolsó őslakótól, néhai Gizi nénitől tanult nótát („Elmegyek, elmegyek, nem maradok e tájon...”) mindenki fújja, és a harangláb előtti, kis térséget úgy hívják, hogy Kusztora tér, amire az a falucsúfoló adott okot, miszerint „Bugyberekben iccével mérik a kusztorát”: ugyanis itt egy zsidó kocsmáros gyerekei egykor az iccébe tették a kusztorát (bicskát), amit a kocsmáros nem vett észre, és így mért bort egy (kővágóörsi) utazónak, aki a kusztorát elvitte, s útközben elhíresztelte, hogyan jutott hozzá. Azt is mondják, hogy „Bugyberekben nincsen mester, harangozó minden ember, kusztorát is ott mérnek, kővágóörsi mesternek”. A Kusztora Gyulakesziben viszont egy domboldal helyneveként ismert, ami megfelelni látszik annak, hogy az ottaniakat más falubeliek „keszi bicskások”-nak mondják, de rejtélyessé teszi mindaz, ami az 1970-es években gyűjtött névanyagban olvasható: a néphagyomány szerint ezt a helyet, ahol valaha templom is állt, úgy is hívják, hogy Szent Ferenc késése, vagy (a tapolcai járás történeti anyagának egy színes birtokvázlatán) Szent Ferenc kése. Egyesek szerint „Szent Ferenc itt késlekedett, várta a tatárokat a templomban”, mások szerint meg „... itt volt egy ‚Tapolca kés’ [?] tizedhely”. Erről meg kellett állapítanunk, hogy számunkra még akkor is homályos marad, ha „nekifekszünk, mint kesziek a ködnek” (miután jól berúgva, állítólag úgy látták, hogy a Balaton vize áradt ki egészen a borospincéjük ajtajáig, s belévetvén magukat, „megúszták a ködöt”)⁹.

Az -örs viszont már Alsó-, Felső- és Kővágó- összetételekből is ismerős volt, mint „örs” (mint katonai szakkifejezés), értelme pedig nemcsak világos, de néhány más név feledésbe merült jelentéséről is adott némi felvilágosítást. Kővágóörs (másképpen Kűvágörs, Kivágörs vagy Kővágó) nevééről az említett Pesty Frigyes (1888-ban) azt írta, hogy: „e falu hihető eleve csak Eörs névvel bírhatott, és hihetőn a hét ős vezér egyike, Eurs nevééről, utóbb a keresztény világban kaphatta Boldogasszony Eörs nevét, mert 1550, 1560 és 1604-i okiratokban már hol Boldog Asszony, hol Kővágó Eörsnek, hol mindkettőnek együtt neveztetik, de a kettő közt is mindig előbb és úgy áll [hogy] Kővágó aliter Boldogasszony Eörs ...”. A „vezér” tisztség és Boldogasszony oltalma egyaránt az örs „örhely, helyörség” jelentéstartalmához és hadászati jelentőségéhez kapcsolható. A Káli- és a Tapolcai-medencék vulkáni dombjait ugyan földtörténeti megfontolásokból nevezték el tanúhegyeknek, de ezek történelmi időknél is tanúi, nemcsak „ebédlesőknek”, hanem végvárak őrszemeinek a leshelyei is voltak. Nemcsak a „juhászbojtár” jelentést

sejtető Csobánc és az „öreg, számadó juhász” nevét viselő Bács-hegy ügyelt úgy a falvakra, mint a pásztor a rá bízott nyájra, hanem a Belátó-dombok is Tapolca, Gyulakeszi és Kővágóörs határában. Egy „Gejza” fedőnevű adatközlőnk mindezeket a török ellen itt 1554 és 1562 között folytatott küzdelmekkel hozta összefüggésbe, és ő hívta fel a figyelmünket a Nemesvita és Lesencefalu határában lévő Tibafa helynév föltehetően „lármafa” jelentésére is. Szerinte ez a név egy ütögetett, középen elkeskenyedő, simára gyalult deszkalap vékonyabbik és vastagabbik végének a hangját utánozza, ahogy egy felső-billegei erdőréssz Fadörgés (vagy Fadöngés), valamint a Lesence, Világos és Kétöles patakok árterének Kongó elnevezése is arra utal, hogy ott fákat döngettek, ami messze hangzó, kongó hangot adott, ha döngették, hogy jeleket adhassanak. Ezek a „távírdák” – többek között a Tördemic és Lábdihegy közötti Alibánfa háromszólamú lármafájának közvetítésével – a környező falvakat a közeledő veszélyre figyelmeztették: hasonló hangokkal, mint amilyenekkel az orthodox keresztények bolgár, görög vagy román kolostoraiban használatos „kopianon” vagy „tálandon” szólítja imára a szerzeteseket. Állítását nemcsak az Erdélyben, a Libán nyergén át Gyergyószentmiklósról Székelyudvarhelyre vezető út emléke, hanem a Szent György hegy bazaltorgonái alatt orthodox monostort építő szerzetesremete, Márton atya szakvéleménye is igazolni, a Magyar Néprajzi Lexikon¹⁰ – és többek között Kányádi Sándor „Kenyérmadár” című mese- és versgyűjteménye – viszont cáfolni látszott. Azokban a lármafa nem hang-, hanem – meggyújtva – fény- és füstjeleket ad. Ám ennek kizárólagossága több okból is valószínűtlen. „Lárma” szavunk a köznyelvben és a katonai szaknyelvben használatos „riadó” értelmében is inkább a hang, mint a fény fogalmához társul, az Új Magyar Tájszótár szerinti lármafa, mint „mindenhonnan jól látható, kiemelkedő helyen felállított, négylábú faalkotmány” pedig inkább egy olyan „magasles” vagy (fény- helyett hangjeleket adó) harangtorony képzetét kelti, amelyet nem érdemes rendeltetészerűen fölgyújtani. Emellett szól az a Lendva környéki szájhagyomány is, amelyben a Lendva-hegyi lármafa – ugyancsak a török időkben – megfigyelőtoronyként szolgált, ahonnan „nagy lármaival, durrogatással figyelmeztették a lakosságot a veszélyre”¹¹. És a salgföldi határban lévő Toronyi (-dűlő) elnevezése is egy ilyen „látótoronyra”, a kisörsi Harangláb pedig az ősi lármafát fölváltó, „modernebb” hírközlő eszközre enged következtetni.

A török idők emlékét őrzi a kővágóörsi Török-domb (más néven Hármos-domb vagy Papütő), ahol is „az ecséri templom felé tartó búcsújárók papját a vámot szedő törökök leütötték”, valamint a Fekete-hegy Törökugrató (vagy Törökök halála) nevű sziklafala, ahonnan „a magyarokat éjszaka üldöző törökök lezuhantak”, s amelynek aljából félholddal és szablyával díszített gyűrű került elő.

„Város”-nak egyébként elfogadtunk minden településnevet, még ha csak jelzős szerkezetekben, az arra vezető utak vagy azzal kapcsolatos helyek, illetve személyek neveként fordultak is elő. Így lett számunkra szalonképes Róma (lásd badacsonyi Római út, ábrahámhegyi Római vágás), Vác (tapolcai Váci-domb), Szóc (Vigántpetenden Szóci rét, Sáskán mint út, csapás, elágazó), Szigetvár (a sáskai Szigetvári-ház), Sukoró (hegyesdi Sukoró-tető, sáskai -árok, -ódal, -dűlő), Prága (a Tapolcáról Sümegprága felé vezető Prágai út, -úti dűlő és úton felül ürügyn), Kanizsa (a Kisapátiban egykor a bauxitbánya vállalat igazgatójának szülőjéhez vezető, róla elnevezett Kanizsai út), Gyula (sáskai Gyula-vögy), Győr (Monostorapátiban Győri-rétek, Tapolcán Győri-kút és -szőlő), az egykori Dabos (Sáskán Dabosi út, rét, Taliándörögdön völgy, forrás), Belgrád (hegymagasi Belgrád vízfolyás) és Betlehem (zalahalápi juhodály, illetve szigligeti könyvtár, mint néhai szamáristálló), valamint Gyulakeszi Herend nevű része is, ahol egykor a herendi porcelángyár részére fehér homokot bányásztak.

Ám azt is meg kellett állapítanunk, hogy a leggyakoribb településnév errefelé az „Európai falu”. Ezt ugyanis minden községtáblára ráírták ott, ahol az iskolát és a postát, sőt még a boltot és a kocsmát is bezárták már (csak Tördemic maradt „Magyar falu”).

Ház (rom, kereszt, „létesítmény”)

Ahogy a „város” kategóriában az elpusztult vagy csak föltételezett, egykori falvak – Csobánszög, Dabas (vagy Dabos), Ecsér, Gárdony, Kerekikál, Kisfalud, Kiskál, Örskál, Pabar, Ráskó, Sásdykál, Sóstókál, Szentvidkál, Töttöskál¹² – is szerepelhettek, úgy itt azok – többnyire templomainak – romjait is lehetett szerepeltetni, de egy fordulóban bármelyiket csak az egyik fogalomkörben fogadhattuk el. Hozzájuk rendeltettek a bakonyszentjakabi pálos kolostor, a gyulakeszi Rossz kápóna (Pusztakápóna, Romkápóna, Várkápóna), a taliándörögdi Szent András templom, a monostorapáti Almádi monostor, a káptalanotói Sabar-hegyi (vagy Sabárhegyi) templom, a kisapáti Szentkereszt kápolna, a kővágóörsi Kisörsi templom, a révfülöpi Fülöpi templom és a szigligeti Avasi templom romjai, valamint a szentbékai Velétei palotárom is. Mindezeket emlegetik – a gyulakeszihez hasonlóan – sanyarú állapotukra vagy az élő falutól való távolságukra utalva, Rossztemplomként, illetve Pusztatemplomként is.

Előttünk legismertebb rom azonban az egykor Szent Mária Magdolnáról elnevezett, Köveskúti, manapság Salföldi, pálos kolostoré volt (hiszen az ábrahámhegyi Klastrom – Krastom vagy Klastom – utca végében, a Pusztatemplom aljáig húzódó erdő szélén telepedtünk meg, és annak búcsúját immár két évtizede ünnepeljük), így azt a „K”, az „S” és az „M” betűs „ház” kategóriában egyaránt hasznosíthattuk – jól tudva, hogy a VMFN adatközlőjének a „leányrabló veres barátokról” szóló meséje csak a pálosokat a templomos lovagokkal keverő néphagyománynak (valamint Krúdy Gyula Középkori álmom c. elbeszélésének) tulajdonítható. A pusztuló falak egy részét állítólag az 1800-as évek végén, a helyi nagybirtokos Csigó család bontatta el, és abból az Aligvári majort építtette, egyesek szerint alig várva, hogy elkészüljön, mások szerint azt elkészülte után is alig lehetett várni nevezni. Várrom viszont a csobánci, amelyet a mindmáig makacs néphagyomány szerint az említett kolostorral alagút köt össze, s ahol egy szikla Gyulafi László várkapitány lovának patkónyomát őrzi, s a hegy fokán virul a Gyulaffy lányok virágoskertje: zsálya, levendula, kosbor, kakukkfű, sziklai ternye, kövér daravirág és buglyos kötörőfű.

Egy ideig a rombontó Csigó családé lehetett az ábrahámhegyi Malom-vögyben vagy Malom-ódalban (más néven Kápolna- vagy Szent István-vögyben) lévő – nem működő, de lakható Csigó- (másképpen Burnóti-, Fehér- vagy Lapos-, Jankó János gyűjtése szerint Pusztá-) malom is, amelynek zuggóját az állítólag Galerius császár idején, a Káli-medence lecsapolására szánt Római vágás vizével üzemeltették.

Kővágóörs egyik nevezetes épülete a katolikusok Dactemploma, amelyet dacból építettek a reformáció idején többségbe került evangélikusok által tőlük elvett templom elé, bár amit nappal raktak, azt azok állítólag leomlasztották éjjel, és katonaságot kellett odarendelni. Mindennek előzménye a Tanárkapu nevű utcácska (köz) nevéből terjesztett mendemonda, miszerint az ellenreformáció idején templomukat visszakövetelő katolikusok szekerét lesben álló protestáns férfiak fölborították, és a rajta utazó „tanár atya” lábát törte. Ám ez a névmagyarázat legalább úgy sántít, mint egy törött lábú „tanár atya”. Amikor Nemesvitán találtunk egy Tanárok nevű zugot és egy Tanároki kutat, akkor – a szó „tanórok” kiejtőváltozatára emlékezve – már gyanítottuk, hogy a kővágóörsi Tanárkapuban sem a „tanár” nyelvújítási származékszavunk keresendő. Fölütöttük hát a TESz¹³ harmadik kötetét, és az első Magyar Tájékoztató¹⁴ szerint „szőlő v. tilos rét kerítése v. gyepeje”, illetve azon lévő „kapu” jelentésű tanórok szónál – többek között – azt találtuk, hogy annak tanárok formái „az árok népetimológiás hatásával magyarázhatók”. Ehhez aztán a CzF¹⁵ tanárok címszavánál olvastuk hozzá, hogy „Túl a Dunán, nevezetesen a Balaton vidékén... rétet, kaszálót vagy szőlőföldeket kerítő árok, gyöpi...”¹⁶.

Ennél újabb keletű kővágóörsi nevezetesség a barokk homlokzatú Kernács-ház, amelynek felújításakor a Káli Medence Környezetvédelmi Társaság tagjai annyit vitatkoztak a műemlékesekkel, hogy annak eredményeként a kernácsolás az unos-untalan ismétlődő veszekedéssel rokon fogalommá vált.

Fogalom lett egy köveskáli „természetes ház” is: a búzacsírából életelixírt előállító (helyi „híres ember”-nek sem utolsó) Lehel vert falú, se víz-, se villanyvezetéket nem látott Életháza, amelynek az építési hatóság általi zaklatása ellen nem győzünk tiltakozni.

Tapolca legföltrebb építményei az egykori (és játékunk „növény” kategóriájában mint „barack” is hasznosítható) Barackos helyén épült Ipszilnok. Egyesek még a város pecsétjén és címerében ágaskodó oroszlánt is ezeknek az Y alaprajzú, tízemeletes panelházaknak az egyikével akarták lecserélni, mások viszont azokat urnatemetőhöz hasonlították, és a lakótelepet nem átalították Taplócává, lakóit pedig taplókká minősíteni¹⁷. A város nevezetes létesítménye még az egykor Kőszig, majd Izolit (Isolyth), aztán Rokvül (Rockwool) névre át- meg átkeresztelt szigetelőanyag-gyár is, továbbá a Fehérház, vagyis a Bakszit (a néhai Bauxitbánya Vállalat központjából lett Tamási Áron Művelődési Ház), valamint a Régi és az Új Cigány piac, más néven Turkesztán, ahova susiban (suhogó műanyag „szabadidő-ruhában”) tolonganak a turkálók turkálni – bár „nézettségben” újabban túltesz rajta a vasárnap délelőttönként házi termékek és élelmiszerek gazdag választékát kínáló Tóti (avagy) Biopiac a Tóti elágazónál.

A fel- (és le-) térképezett „kistérség” jellegzetes, kihagyhatatlan „létesítményei” az út menti kereszttek is. Másfél százánál is több van belőlük, és legindokoltabban az őket állíttatók vagy felújíttatók nevét viselhetnék (mint követendő például az ábrahámhegyi Mohos család által 1885-ben állíttatót Mohos-kereszt vagy az 1906-ban Horváth Ferencz által állíttatót, de 1945-ben megsérült, és Borbély János által helyreállíttatót Borbél-kereszt), de sok esetben (mint ugyanitt a Jung-keresztet) annak a nevének emlegetik – vagy annak a nevének is (ahogy a Kiss-Eörsi Vadas Pál és Rozmaring Rozália által 1839-ben állíttatót Rozmaring-keresztet Szücs Ferenc háza előtt Szücs-keresztként is) –, akinek a birtokán, illetőleg a háza előtt áll. Máskor a helyük vagy az anyaguk lett a névadó (mint egy-egy Temetői kereszt, illetve Kükereszt, Fakereszt vagy Pléhkrisztus esetében). Amelyik közelében egy újabb keresztet állíttatók, azt – már amelyik előbb volt ott – Volt kereszt néven is megkülönböztették. A tapolcai Fagyos keresztéről azt állíttják, hogy egy farkasordító hideg téli napon Erdélyből jött farkasok elöl egy kéményseprő a keresztre fölkapaszkodott, de ott meg is fagyott. A kővágóörsi Kovács-kereszt helyén egykor úgymond egy Csonka kereszt állt, annak a talpzata pedig az a nagy, lapos Próbakü volt, amelyen – Pesty közlése szerint – „kellott a falu népének hetenkénti sarczát a török pasának lefizetni”. A salgföldi Steiner-keresztet állíttatólag annak emlékére állíttatók, hogy a kukoricáját őrző özvegy Steiner Gyulánét ott éjszaka megölték. A kereszt lábáról a Mária-szobrot viszont lelopták, és helyette Dávid barátunk faragott újat, ezért – egy kis túlzással – az egészet „Dávid keresztje”-ként emlegettük mindaddig, míg a faluban föl nem állíttató a sajátját, ami azóta minden kétséget kizáróan Dávid keresztje. Az Egyed Gábor által 1884-ben állíttató, mindszentkáli Egyed-keresztéről mondják azt, hogy „vigyorog, mint a mencenkáli Jézus”, de ezt a helybéliek tagadják. Salföldön viszont büszkék arra, hogy a határban egy megfeszítve is Mosolygó Krisztus áll.

A Lesence és az Eger patakok völgyének festése közben, Eötvös Károly¹⁸ nyomán az egykor ott működő csárdák neveit is földidézttük: Billege, Kutya farka, Ürgelyuk, Sanyarú, Kínlódi, Netovább, Dobos, Tüskés, Szegfű, Kaparó, Legényes, Rostavető és Három zsidó. Ezek helyett most a Répa Rozi az egyedüli működő csárda, de a Billegei erdő nemcsak Sobri Jóska szeretőjének emlékére őrzik, hanem Savanyú Jóskaét is, akit állíttatólag a Vindek-cser később róla elnevezett, vén cserfája alatt fogtak el 1884-ben, miután italába álompórt kevertek, s akinek a kulacsa a tapolcai Pandurház pincéjéből került elő. Billege (vagy Billegepuszta) pedig azt a megoldatlan kérdést is fölvetette, hogy a szőlőfűrt szüretkor ott felejtett maradékának „billing”, vagy egy madárka „(barázda) billegető” nevének származékaként vajon a „növény” vagy az „állat” fogalmával társítható-e.

Hegy (völgy, barlang, szikla)

A gyulakeszi Bagó-kü és az ábrahámhegyi Bagoly-szikla esetében ez nem volt kérdés: nevükben ott tanyázott egy bagoly. A kisapáti Sárkány-erdőben és a Szent György hegyi – kétes hitelű – Sárkánylikban (más néven Jégbarlangban vagy Hideglyukban), valamint Raposka címerében is ott tanyázó sárkány viszont újabb fejtörést okozhatott, de végül megegyeztünk abban, hogy legyen „állat”.

A szentbékai Kü-hegyen (más néven Kőtengerben) lovagolva, az ottani, hatalmas kőtömböket próbálgattuk rendkívül kifejező neveikkel – Rétes-kü, Lapos-kü, Billenő-kü (vagy Ingókő), Tücsök-ódal, Tátott-szájú-kü-ódal, Keleményes (azaz „keleményekkel”, vagyis kelésekkel teli) -kü, Nagy-kemence, Celi-hasadék (a célina vágás az erdőn), Csótány háza, Orgona(sípok), Szószék – azonosítani. Salföldről jövet-menet a Kereki-dombot (-pusztát, -pusztatemplomot, -dűlőt és egykor Kál-t) is mellőztük (azaz elhaladtunk mellette), és a „kerek” szó melléknévi értelmezéséhez sokáig kétségünk sem fért. Úgy tudtuk, hogy a gyakori, hasonló helynevekben (mint Csapkerek, Méhkerék, Kerekharaszt vagy az erdélyi Somkerék) általában a „kerek erdő” jelentést gyaníthatjuk, de itt még egy „kerektemplom” vagy kerek gyöpüvel védett falu képzete is földerengett. Azt a salföldi Természetvédelmi Majorban látható, jobbára az 1900-as évek elején, üvegnegatívokra készült fényképfelvételekről megállapítottuk, hogy akkoriban – elsősorban a legeltetés miatt – az egész Balaton-felvidék a mainál sokkal kopárabb volt, és el tudtuk képzelni, hogy itt a középkorban is előfordulhatott egy feltűnően kerek erdőfolt, amit egy lelegeltetett környezettől élesen meg lehetett különböztetni. Aztán, mikor a tájban egy paplanernyő alól, madártávlatból is módunk volt gyönyörködni, szöveget ütött a fejünkben, hogy ilyesmit (nevezetesen azt például, hogy az a domb nem kerek) legföljebb a magasból lehet látni – s hogy különben is, hogy lett volna az egész Kárpát-medencében annyi kerek erdő (sőt rét, mező is), amennyi helyneveiben és népmeséiben előfordul? És akkor Tótjoákim, a VMFN legjobb adatközlője, a Tapolcai Világlap Arany Hattyútoll díjával 1992-ben kitüntetett, minden ókori nyelven olvasó, sáskai csőszerező helytörténész – aki a Dunántúlt nem Pestről, hanem Budáról szemlélve, előszeretettel Citra Danubius-nak, a pusztát pedig deserta-nak hívta, és „a Badacsony elrablásának” tekintette azt, hogy a Képes Krónika latin szövegében szereplő Bodohot egykori (az 1964-es és 1971-es Helikon kiadásokban olvasható) „Badacsony” értelmezését, ami a Zelice „Széles (víz)” jelentésének a Balatonra vonatkoztatását is lehetővé tette, később (a Thuróczy Krónika 1978-as kiadása nyomán), az 1987-es hasonmás kiadás fordításában „Bodajk”-ra változtatták¹⁹ –, a Tihanyi Alapítólevélben olvasható monorau kerekü emlegetésével hívta fel figyelmünket a „kerek” szó főnévi, „erdő” jelentésére. Arra, hogy itt valaha éppen egy összefüggő, az embert minden oldalról körülkerítő erdőség lehetett. Később olvastunk egyet-mást arról is, hogy az „erdő” mint eredő egykor a fiatal sarjerdőt jelenthette – ahogy a sűrű errefelé is (mint az ábrahámhegyi Tar-sűrű vagy a tapolcai Csöndes-sűrű) bozótos vadon, a berek (mint a Bugyberek vagy a köveskáli Ágasberek) pedig bokros-nádas cserjés – és a kerek szó általában az „erdő”-t, amelynek jelentését az utóbbi csak később vette át, miután az előbbinek a melléknévi szerepe erősödött meg (így a Szigeti veszedelem XIV. énekében található kerék rét sem „kerék alakú”, hanem „erdei” tisztást jelenthet). A kerek erdő szóösszetétel tehát minden bizonnyal szószaporítás (tautológia, mint a „búbánat” vagy a latin-magyar „csicseri borsó”), és a „kerek erdő” sem más, mint nagy kiterjedésű, az egész látóhatárt betöltő erdőség.²⁰ Ami jelen esetben tájtörténeti szempontból is valószerű.

A Balatonhenyén, Köveskálon és Sáskán is megtalálható Dobogó (-hegy), mint felszíni térforma, mindig fönt ellaposodó (a tantermekből ismerős „dobogó”-hoz hasonló formájú), kopár, dolomitos domb, de az is igaz, hogy a dombdalon fölfelé kaptató ember vagy állat szíve is a szokásosnál jobban dobog – az viszont kétséges, amit egyesek a henyeiről állítanak, hogy a fenn lévő sík a lábunk alatt (a tantermi deszkaalkotmányhoz e tekintetben is hasonlóan) dobog, kong, merthogy a hegy belsejében tavasbarlang van.

A mál szó, mint a hegy „melle”, (déli) oldala vagy orma, a hegyesdi Sátorma- vagy Sátormál-pusztá, a révfülöpi Végmál és az ábrahámhegyi Diómál (1458-as adatként Dyomaal) nevekben is megtalálható, sőt, az utóbbinak Bök-ór (egyébként – magától a Bök-hegytől megkülönböztetendő – Kisbök vagy egy őslakó birtokos nevére Tót-domb) elnevezésében az „orom” orr változataként is. A kővágóörsi Küszöb-ór (avagy Küszöborra) esetében viszont a „küszöb” a hegy sziklás „melle” (eleje), az ór pedig annak a kiálló csúcsa.

A Diszelben, Gyulakeszin, Káptalantótiban és Kékkúton is megtalálható – többnyire szőlővel betelepített – Rózsa-dombok előkelőnek hangzó neve nem annyira a vad- vagy nemesített rózsára, mint inkább a telepítők sznobizmusára enged következtetni.

Nem úgy a számos delelő domb és völgy, amelyek Balaton-parti változatát az 1800-as évek végén az osztrák Emil Adam, az 1930-as években pedig Egre József is megfestette²¹. A Balatonban vagy annak partján delelő csordák, ménesek és kondák látványa a fényképezés hőskorában a Balatoni Múzeumot létrehozó (Malonyai Dezső híres néprajzi gyűjtésében is résztvevő) Sági Jánost is elbűvölte, és az 1990-as évek elején – üveglemezre – számos olyan felvételt készített, amelyek a nagy víztől távolabbi, „hegyi” delelők hangulatát is megörökítették²². Ezek is – általában itatásra-dagonyázásra alkalmas – vizek, elgátolt időszakos források, patakok, tavak vagy kutak közelében voltak, mint a szentbékkáli Delelő-domb és Bikáló, a sáskai Aasó- és Fősó-Déllő, a zalahalápi Disznódéllő, a taliándörögdi Szamárdéllő, a tapolcai Gátveret, a hegyesdi fennsíkon (Gyulakesziben viszont mocsaras síkságon) lévő Csikókerítés, vagy a salzföldi Déllő-völgy (más néven Düllővölgy, illetve Délei-főd)²³. Némelyiket még Állás-térnek is hívják.

Valódi barlangokkal ez a vidék (az edericsi, de már a Keszthelyi-hegységben lévő Csodabogyós barlangot leszámítva) nem nagyon dicsekedhet, ezért a különböző – hol természetes, hol mesterséges – gödröket és likakat is barlangnak – vagyis „a hegy gyomrának” – számítottuk. A tapolcai Kincses-gödörhöz fűződő mendemondákat (hogy a török elől itt kincseket rejtettek el, hogy egy üregben „tésztát gyúró asszony” szobrát látták) úgy fogadtuk, mint azt a kacsát, amelyiket állítólag itt elengedtek, és az a Malom-tóból jött elő. A kővágóörsi Tatár-likak is inkább régi pincegödrök, semmint a török-tatár elől oda menekültek emlékét őrzik.

A sziklába robbantott, ábrahámhegyi Urán-barlang pedig végképp nem természetes, hanem az 1950-es években itt uránt kereső geológusok mesterkedésének eredménye, akár a kutatófúrások nyomait őrző Urán-kutak, amelyek viszont már egy másik fogalomkört feszegetnek.

(Folytatjuk)

JEGYZETEK

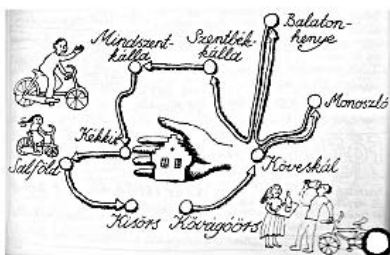
1 Ch 57-66. o.

2 Többek között (és ez itt a reklám helye: www.pannonterkep.hu)

3

Káli Kör kerékpártúra

Somgyi Győző rajza a Káli Híradó 1987. nyári számában

„Öreg fától öreg fáig” túra a nyirádi legelőerdőben 2002

Egykori Berger-szőlők hült helyén, Ábrahámhegy 2006

Eötvös Károly emléktúra a Fekete-hegyen 2008

Siklóernyővel a kékkúti Bozótban legelő szürkemarkrhák fölött, 2009

4 Ahogy ezt Somgyi Győző rajza megörökítette:

5 Somgyi György: Beszéd utcanek (adalek a Balaton-felvidék kultúrtörténetéhez); In: Új Balaton 2003. március

6 A Kis-Szilvádi hegy (avagy Ebédleső) a Balaton felől, Ábrahámhegy salföldi határában. Előtérben a Berger-szőlők egy része

- 7 (Akadémiai kiadó, Budapest, 1988)
 8 VMFN 339-343. o.
 9 TV 1992. március 13, 8.o.
 10 (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. III, 412)
 11 Vö. Guttman Miklós: A Lármafa név szóföldrajzához (MNK)
 12 A Káli-medencében föltételezett kilenc –kál mellett Csobáncszög Gyulakeszi, Dabas (vagy Dabos) Sáska, Ecsér Kővágóörs, Gárdony és Pabar Lesenceistvánd, Ráskó pedig Taliándörögd határában.
 13 A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967-1984)
 14 (Magyar Tudós Társaság Budán, 1839)
 15 Czuczor Gergely-Fogarasi János: A magyar nyelv szótára (Pest, majd Budapest 1862-1874)
 16 Vö. Vörös Ottó: Tanárok (Eltűnt földrajzi közneveink nyomában) (MNK)
 17 TV 1991. július 30, augusztus 16, szeptember 18, október 16, november 20
 18 EK I. 390. o.
 19 TV 1992. május 1
 20 Horváth Katalin: Kereki, Csipkerek, Méhkerék és társai (MNK)
 21 Adam, Emil: Die Gulya (olaj, vászon, Festetich Kastélymúzeum, Keszthely)

Egry József: Delelő
 (pasztell, papír; Laczkó D. Múzeum, Veszprém)

Ismeretlen: Sertéskonda a Bakonyban 1850 k.
 (olaj, vászon, Festetich Kastélymúzeum, Keszthely)

22

Sági János felvételei 1905 k.: Szántód,

Fenekpuszta,

Keszthely

23

A salföldi Délló-völgy és a Kőtenger háttérében a falu